

ANU LAHTINEN

Omaisuuutta, ystäviä ja vaikutusvaltaa

Avioliittojen merkitys Flemingien sukupiirissä

Miten laskelmoituja olivat aateliston naimakaupat myöhäiskeskiajalla? Onnistunut avioliitto kasvatti aatellisnaisen ja -miehen arvovaltaa, mutta kuka päätti liiton solmimista? Kuka jäi naimattomaksi ja mistä syystä? Fil. maist. Anu Lahtinen tarkastelee artikkelissaan Flemingien sukupiirin avioliittomettelyjä ja niiden moninaisia seurauksia.

Lisäksi Kuningas oli vastoin Valaansa ja lupauksiaan nostanut valtaan joukon Papisteja [...] enimmäkseen langoksia, niin että koko hallinto oli sellaisten henkilöiden vallassa, jotka selvästi olivat suosiollisia Papisteille, joihin kuuluivat ensiksikin Erik Sparre, puolisonaan Kreivi Erikkin sisar, joka oli Ilmiselvä Papisti, Klaus Fleming, puolisonaan Kreivi Erikkin Täti [Ebba Stenbock], Erik Gustafsson [Stenbock], joka oli Kreivi Erikkin eno, Arvid Gustafsson [Stenbock], joka samoin oli Kreivi Erikkin eno [...] ja monia muita, liian paljon tässä lueteltavaksi. Tällainen vääryys ja epäjärjestys vallitsi isänmaassa [...].¹

■ Poleemisessa kuvauksessa *Huruledes K. Sigismundus hafwer skilldt sig ifrån oss* kuningas Sigismundin tukijat ja erityisesti Gustaf Erikssonin (Stenbock) jälkikasvu esittää katolisena käyrijoukkona, jota yhdistivät avioliittojen ja sukulaisuuden siteet. Kirjoittaja linkittää Suomen ja Viron ylikäynhaltijan, ”rautamarski” Klaus Eriksson Flemingin² tähän epäilyttävään ryhmään nimenomaan puoliso Ebba Stenbockin kautta.

Värittyneinäkin väittämät kertovat aikaisten tavoista hahmottaa poliittisten sitoumusten ja sukuvallan yhteyksiä. Teksti korostaa avioliiton ja sukulaisuuden mer-

kitystä suhdeverkostojen luojina ja lujittajina. Samoilla linjoilla on Jaakko Teitin valitusluettelo, joka Flemingejä kuvatessaan mainitsee erityisesti, että suvun varhainen edustaja ”pääsi Suomessa hyviin naimisiin”.³ Mutta mitä ”hyvä naimakauppa” tarkalleen ottaen tarjosi aatelismiehelle ja -naiselle – tai heidän lähisukulaisilleen? Entä mitä naimattomuus merkitsi keskiajalla tai uuden ajan alussa?

Artikkelissani tarkastelen sitä, mitä avioliitot merkitsivät Flemingien sukupiirin⁴ jäsenille, varsinkin yhteiskunnallisen aseman ja taloudellisen vaurauden takaajina. Kiinnitän erityistä huomiota siihen, miten naisten ja miesten erilainen yhteiskunnallinen ja juridinen asema heijastui avioitumismenettelyissä.⁵ Menestyksekkäiden johtohahmojen lisäksi käsittelen valtahierarkian vähäisempiä jäseniä ja heidän asemaansa sukupiirissä. Samalla kommentoin niukan lähdeaineiston tulkinnanvaraisuutta.

1. 'Huruledes K. Sigismundus hafwer skilldt sig ifrån oss', *Strödda historiska handlingar* vol 20, Svenska riksarkivet (SRA). Suom. AL.

2. Kirjoitusasultaan vaihtelevia nimiä on vaikea yhdenmukaistaa, yritti niitä sitten suomentaa tai säilyttää ”alkuperäisinä”. Myös sukunimien käyttö on ongelmallista, sillä 1500-luvulla harvat aatellissuvut käyttivät niitä – Flemingit tosin lukeutuvat näihin harvoihin. Käytän artikkelissani ruotsinkielisiä kirjoitusasuja, ellei suomenkielinen muoto ole erityisen vakiintunut (Kustaa Vaasa, Maunu II Tavast), ja sukunimiä milloin se vaikuttaa perustellulta.

3. ”En riddere aff Flanderen kom till Findland, och fick ther gott giftermäll [–].” Sukupiirissä solmittujen avioliittojen merkitystä korostaa myös toteamus, että Nils Boije oli laiminlyönyt vuokramaksuja saatuaan vaimokseen ”rouva Heblan (Erik Flemingin puolison) sisarentyttären”, Brita Kristersdotterin. Kustavi Grotenfelt (toim.) (1894) *Jaakko Teitin valitusluettelo Suomen aatelistoa vastaan v. 1555–1556, Todistuskappaleita Suomen historiaan V*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, IV–VI, sivujen 26–27 välinen sukutaulu, 264.

4. Käsitteestä Heikki Soininvaara (1982) *Sukupiiri. Alarik Gustaf Castrénin ja Johanna Sofia Laguksen jälkeläiset, Suomen sukututkimusseuran julkaisuja 35*, Porvoo: WSOY, 5.

5. Käytän osittain myös avioliitto- ja perhestrategioiden käsitteitä. Vrt. Giovanni Levi (1992) *Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa, Tutkijaliiton julkaisusarja 73*, Helsinki: Suomen Tutkijaliitto, 12–13, 76–77; Anu Lahtinen (2001) ”Siskot ja veljet. Myöhäiskeskiaikaisen ylimysperheen sukupuolitetut elämänaalueet”, teoksessa Anu Lahtinen (toim.) *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa, Historia mirabilis 1*, Turku: Turun historiallinen yhdistys.

Flemingien pojat ja ”hyvät naimakaupat”

Ensimmäinen Suomen alueella tunnettu Fleming-nimen kantaja, ritari ja laamanni Klaus Pedersson Fleming, saapui Ruotsista 1300–1400-lukujen vaihteessa.⁶ Hän ei ollut kuka tahansa tulokas, vaan lukeutui niihin aatelmiehiin, jotka saapuivat Suomeen unionihallinnon luottohenkilöinä Tanskan ja Saksan suunnasta ja saivat näin hoitaakseen tärkeitä virkoja. Virkatulot ja väliaikaiset läänitykset⁷ eivät vastanneet sitä vaurautta ja yhteiskunnallista vaikutusvaltaa, jota perintömaa toi omistajalleen, mutta sopivien avioliittojen kautta tulokkaat saivat haltuunsa myös maaomaisuutta. Sopivien avioliittojen solmimisesta taas auttoi se, että he kuuluivat asemansa ja vaikutusvaltansa puolesta toivottujen vävy- ja sulhasehdokkaiden joukkoon.⁸

Avioliitot perustuivat bilateralisuuteen; omaisuus ja perimys ei kulkenut vain mies- (tai nais)linjassa, vaan sekä miehet että naiset perivät (myös maaomaisuutta), nainen tavallisesti puolet siitä mitä mies. Vaakuna ja sukunimikin saattoivat yhä vähemmän periytyä äidin kautta. Ebba Gustafsdotterin isoisä peri Stenbockin vaakunan äidiltään Anna Gustafsdotterilta, kun vanhemman Stenbock-suvun varsinainen mieslinja oli sammunut. Avioliitot vahvistivat keskinäisiä liittolaissuhteita, joten kummankin puolison perheellä oli tärkeä – joskaan ei välttämättä tasaveroinen – rooli liiton hyväksyjinä.⁹ Aatelin edustajat korostivat suvun ja naittajan roolia avioliiton solmimisessa, ja laki velvoitti erityisesti tyttäret avoitumaan perheen ja naittajan toiveiden mukaisesti.¹⁰

Avioliitossa naisen omaisuus siirtyi holhoojalta puolison hallintaan, sillä mies toimi lain ja tavan mukaisesti vaimonsa laillisenä edusmiehenä.¹¹ Avioliittojen strategisen arvon takia aatelisneidon naittaja – isä tai lähin miespuolinen sukulainen, ”kuitenkin äidin neuvosta, jos tämä elää” – saattoi luovuttaa morsiamen myötä tuntuvia omaisuuksia, sitoakseen väyn perheen jäseneksi ja sukupiirin liittolaiseksi. Tällaisessa tapauksessa tyttärelle voitiin myöntää lakisääteistä suurempi perintöosuus. Toisaalta aate-

lisneito saatettiin säästösyistä naittaa porvarille pelkillä rahamyötäjäisillä.¹² Kuten Åsa Karlsson Sjögren ja Anu Pyllkänen ovat todenneet, ratkaisuihin vaikutti keskeisesti se, millaisia etuja perheen miehillä oli ajettavanaan naisten kautta.¹³

6. Flanderilaiseen syntyperään viittaava nimi esiintyy keskiajalla monien erillisten henkilöiden liikanimenä mutta myös vakiintuneena sukunimenä. Klaus Flemingin isä lienee Pommerissa vaikuttanut Peder. Bengt Hildebrand (1966) 'Fleming, adelsläkt', teoksessa Erik Grill (toim.) *Svenskt biografiskt lexikon* 16 (Fich-Gehlin), Stockholm: Kungl. Boktryckeriet P. A. Norstedt & Söner, 111–112.

7. Eric Anthoni (1970) *Finlands medeltida frälse och 1500-talsadel, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland* 422, Helsingfors: Finska litteratursällskapet i Finland, 135, 143, 180–181; Heikki Ylikangas (1988) *Valta ja väkivalta keski- ja uuden ajan taitteen Suomessa*, Porvoo: WSOY, 123; Lahtinen (2000) 62.

8. Anthoni (1970) 122–123, 130–131, 135, 143, 180–181; Vrt. Lahtinen (2000) "Mies hallitkoon vaimonsa maata." *Sukupuoli ja maaomaisuus keskiaikaisessa suomalaisessa yhteiskunnassa*, pro gradu -tutkielma, Turku: Suomen historia, Turun yliopisto, 67–69.

9. Reinhold Stenbock (1925) *Torpa. Historik jämte ägarelängd*, Södertälje: Södertörns tryckeri Aktiebolag, 16, 49; Birgit Sawyer (1992) *Kvinnor och familj i det forn- och medeltida Skandinavien, Occasional Papers on Medieval Topics* 6, Skara: Viktoria Bokförlag, 34–35; Marko Lamberg (2001) *Dannemännens i stadens råd. Rådmanškretsen i nordiska köpstäder under senmedeltiden*, Stockholm: Stockholmia förlag, 93–97.

10. Lain mukaan neito, joka avioitui vastoin vanhempiensa suostumusta, menetti isän- ja äidinperintönsä. *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442* (suom. Martti Ulkuniemi (1978) *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisuja* 340, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura), Naimiskaaren 3. luku; Heikki Ylikangas (1983a) *Miksi oikeus muuttuu. Laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana*, Porvoo: WSOY, 9, 90; Heikki Ylikangas (1983b) *Oikeushistoriasta ja sen tutkimuksesta*, Helsinki: Helsingin yliopisto, 32–33; Mia Korpiola (1999) 'An Uneasy Harmony: Consummation and Parental Consent in Secular and Canon Law in Medieval Scandinavia', teoksessa Mia Korpiola (toim.) *Nordic Perspectives on Medieval Canon Law*, Helsinki: Mattias Calonius Society, 126–127.

11. Lahtinen (2000) kokonaisuudessaan.

12. Tällaisesta menettelystä seurasi mm. kuuluisa kiista Lucia Olofsdotter Skälgen perintöomaisuudesta. Birgit Klockars (1979) *I Nädens dal. Klosterfolk och andra c. 1440–1590, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland* 486, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 99–105; Lahtinen (2000) 95–107. Vrt. Anthoni (1970) 199.

13. *Kuningas Kristoferin maanlaki*, Maakaaren 5. luku, Naimiskaaren 1. ja 19. luku, Kauppakaaren 4. luku; Hedda Gunneng (1987) 'Kvinnlig arvsrätt under svensk medeltid', teoksessa Birgit Sawyer & Anita Göransson (toim.) *Manliga strukturer och kvinnliga*

Flemingeistä säilyneet tiedot osoittavat, että monet perheen miehet ”pääsivät hyviin naimisiin” ja saivat avioliiton kautta haltuunsa muun muassa tärkeitä kartano-omistuksia. Tässä mielessä laamanni Klaus Pederssonin poika, vaakunamies Henrik Fleming, menestyi erityisen hyvin. Hän avioitui piispa Maunu II Tavastin veljentyttären kanssa, kun Tavast-suku oli vaikutusvaltansa huipulla. Puoliso Valborg Jönsdotterin kautta perheeseen periytyivät mm. piispan lahjoittama Kuitian kartano sekä Mietoisten Kaskinen ja Uudenkirkon Sundholma.¹⁴ Henrikin veli Magnus puolestaan peri appensa ja puolisonsa kautta Louhisaaren kartanon. 1500-luvulla ritari ja valtaneuvos Ivar Joakimsson Fleming poikineen sai avioliittojensa kautta niin merkittäviä Ruotsin-omistuksia, etteivät Suomen alueen tilat enää kelvanneet perheen pääkartanoiksi.¹⁵

Jälkikäteen tarkasteltuna avioliittojen välitön taloudellinen hyöty saattaa korostua liikaakin.¹⁶ Monet omistukset siirtyivät vävyjen haltuun vasta vuosien kuluttua, kun edellinen sukupolvi siirtyi ajasta ikuisuuteen. 1500-luvulla syntynyt Henrik Klauson Fleming totesi muistelmissaan olleensa naimisiin mennessään köyhä, koska hänen appensa ja isänsä olivat vielä elossa ja hallitsivat tulevaa perintöomaisuutta.¹⁷

Avioliittojen kautta kertyivät joka tapauksessa sukupiirin keskeiset omistukset, joita laajennettiin sekä laillisin että laittomin keinoin.¹⁸ Näiden kartano-omistusten mukaan on totuttu puhumaan vanhemmasta sukuhaarasta, joka hallitsi Suitian, Kuitian ja Sundholman keskeisiä tiloja, sekä nuoremasta, Louhisaarta ja Lehtisten kartanoa asutaneesta sukuhaarasta.¹⁹ Paikallisten päätilojen merkitystä korostaa tietoinen sukukartanoiden rakennustyö esimerkiksi Erik Flemingin ja Hebla Siggesdotterin (Sparre) hallitsemassa Suitiassa²⁰ mutta erityisesti Klaus Hermansson Flemingin perustamassa Lehtisten kartanossa, jonne ruotsalaisista kartano-omistuksista kiinnostunut poika oli 1600-luvulla enää haluton muuttamaan.²¹

Langosten läheiset ja vaikeat suhteet

Omaisuuksiensa lisäksi avioliittoon lin-

kittyi velvoittavia lankous- ja sukulaisuussuhteita. Ajatusta näiden yhteyksien merkityksestä korostivat kirjeet, joissa lankoja, kälyjä ja heidän puolisoitaan puhuteltiin ”rakkaiksi veljiksi ja siskoiksi sekä erityisen hyviksi ystäviksi” ja appea ”rakkaaksi isäksi”. Heiltä myös pyydettiin ”isällistä ja veljellistä tukea”, tai heille lähetettiin ”sisarellisen rakastavia terveisiä”. Nämä ilmaisut

strategier, Göteborg: Göteborg Universitet, 83; Anu Pylkkänen (1990) *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maatalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710*, Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 335; Åsa Karlsson Sjögren (1998) *Kvinnors rätt i stormaktidens Gävle, Acta Universitatis Umensis, Umeå Studies in the Humanities* 144, Umeå: Umeå universitet, 40, 46; Lahinen (2000) 27–39 (ja koko teos). Vrt. Mirikka Lappalainen (2001) *Paikallinen mahtisuku ja suurvallan synty. Ernst Creutz ja eliittien murros Ruotsissa n. 1580-luvulta 1630-luvulle*, lisensiaattitutkielma, Helsinki: Suomen ja Skandinavian historia, Helsingin yliopisto, 135.

14. Ari-Pekka Palola (1997) *Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika – Turun piispat 1412–1460, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia* 178, Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, 438, 465.

15. Folke Wernstedt, Hans Gillingstam och Pontus Möller (toim.) (1989) *Äldre svenska frälsesläkter ättartavlor utgivna av Riddarhusdirektionen* I, Stockholm: Nordstedts tryckeri, 305–306; Blomstedt (1929) 64–65, 75; Anthoni (1970) 249. Vrt. myös tiedot Friskalan Peder Flemingistä ja tämän Ruotsin-omistuksista, Blomstedt (1929) 51.

16. Vrt. Marjatta Rahikainen, 'Epäilyn ja varmuuden rajat', Giovanni Levin haastattelu, *Yliopisto* 16/1996.

17. Vrt. 'Assessorens i Krigs-Rådet Herr Henric Flemmings egenhändig anteckning om sitt Lefnads-lopp', lähdejulkaisussa Sjamuel J Loenbom (toim.) (1768) *Upplysningar I Svenska Historien*. Första Delen. Stockholm: Kongl. Finska Boktryckeriet, 60–61, 68; Anthoni (1970) 181.

18. *Jaakko Teitin valitusluettelo*; Anthoni (1970) 275.

19. Kaarlo Blomstedt ym. (toim.) (1929) *Kansallinen elämäkerrasto* II, Porvoo: WSOY, 50–52; Tor Carpelan (1954) *Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna, Första bandet A-G*, Helsingfors: Frenckellska Tryckeri Aktiebolaget, 355–356; Hildebrand (1966) 111–112.

20. C. J. Gardberg (1989) *Suomen kartanoita*, Helsinki: Otava, 9; ks. myös Alf Brenner (1953) *Sjundeå sockens historia* II, Sjundeå: Sjundeå kommun, 118; Anu Lahinen (2002b) 'Arkea ja juhlaa Flemingien mailla. 1500-luvun ylimysperheen jokapäiväinen elämä', teoksessa Terhi Kivistö (toim.) *Arki ja Läbeisyys, Turun Historiallinen Arkisto* 55, Turku: Turun historiallinen yhdistys, 159–161.

21. Claes Hermansson Fleming, 'Memoriale Chronicum seu Index rerum memorabilium...', lähdejulkaisussa E. Grönblad (toim.) (1856) *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd i slutet af 16de och början af 17de årbundradet*, Andra Flocken, Första Häftet, Helsingfors: J. Simelii Arfwingar, 6; Loenbom (1768) 68.

olivat tavanmukaisia eivätkä välttämättä todista tunteiden välittömyydestä, mutta kertovat silti, minkä luonteisiksi lankoussuhteet käsitettiin.²²

Aivan omaa luokkaansa olivat ne piirit, joista Erik ja Ivar Fleming sekä heidän poikansa Klaus ja Lars 1500-luvulla löysivät puolisonsa. Miehet nousivat sotamenestyksensä ansiosta valtakunnan vaikutusvaltaisimpien joukkoon, ja nousua kuvastivat avioliitot mahtaviin ruotsalaisiin sukuihin. Klaus Eriksson Flemingin liitto kuninkaan kälyn, Ebba Stenbockin kanssa lähensi sukuhaaraa kuninkaallisiin piireihin; yläpuolella olivat enää kreivilliset ja herttualliset piirit, joiden avioliitot olivat valtakuntien välisiä. Stenbockit kuuluivat Ruotsin puolella Klausin kaltaisiin kuninkaan luottomiehiin; ei ihme, että langot liitettiin yhteen poleemisissa kirjoituksissa.²³

Yleistettävyyden kannalta voi olla kiintoisampaa tarkastella niitä nuoremmissa sukuhaarassa solmittuja avioliittoja, jotka perustuivat paikallisiin liittolaisuussuhteisiin ja vahvistivat yhteyksiä Kankaisten Horneihin. Herman Pedersson Fleming oli 1550-luvulla noussut Juhana-herttuan neuvonantajaksi, Suomen herttuakunnan johtohenkilöihin kuuluvan Henrik Klausson Hornin rinnalle.²⁴ Hermanin lasten avioliitot linkittyivät tähän nousuun sekä vuosikymmenten sotilaalliseen ja poliittiseen yhteistyöhön. Klaus Hermansson avioitui Elin Henriksdotterin, Lars tämän sisaren Annan kanssa. Nuorena kuolleen Magnus Hermanssonin puoliso oli Elin Torstensdotter, jonka isä oli samoin kuulunut Juhanan luottohenkilöihin. Herman Flemingin oma tytär Elin vietti häitä Arvid Eriksson Stålarmin, Hornien serkun kanssa.²⁵

Avioliitot vaikuttavat suunnitelmallisilta; sekä tulevat puoliset että heidän perheensä kiinnittivät varmasti huomiota niiden hyötypuoleen. Huomiota kiinnittää myös se, että moninkertaiset lankous- ja kälyyssuhteet vähensivät perintöä tavoittelevien sukulaisten määrää. Voi silti kysyä, miten aktiivisesti vanhemmat tai naittaja järjestelivät liittoja, ja missä määrin lapset kasvoivat luontevasti etsimään puolisoa siitä piiristä, jossa olivat kasvaneet ja jonka vanhemmat-

kin hyväksyivät. Kankaisten ja Louhisaaren pojat olivat jo aiemmin tehneet muun muassa yhteisiä opintomatkoja. Avioliitot nivoutuvat loogiseksi osaksi perheiden yhteistointintaa, sitä lujittaen ja tiivistäen.²⁶

Klaus Hermanssonin kronikassa ja muistelmissa linkittyvät toisiinsa Hornien ja Flemingien perhetapahtumat sekä sotilaallinen ja poliittinen yhteistyö,²⁷ joka toimi niin

22. Ks. esim. Arvid Stålarmin kirje 6.11.1597, SRA; Katarina Klausson Flemingin ja hänen miehensä Erik Klausson Bielken kirjeet, *Axel Oxenstiernas brevväxling B:I*, Inkomna bref och ansökringar, Kansio Bernedes – Bielke (aakkostus Bielke) ja Katarinan kirjeet, *Skoklostersamlingen 2, Bref till Abraham Brahe, kansio 7* (aakkostus Fleming), SRA.

Tunteita ja perhesuhteita käsittelevien kirjeiden tyyleistä ja tulkintaongelmista ks. Anu Lahtinen (2002a) 'Budskap bakom retorik. Senmedeltida brev som källmaterial', *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 1/2002, <http://www.ennenjanyt.net/> Vrt. myös Pentti Renvall (1939) *Klaus Fleming und der Finnische Adel. In der Anfangsphasen der Krise der Neunziger Jahre des 16. Jahrhunderts. Annales Universitatis Turkuensis Ser. B, Tom. XXIV*, Turku: Turun yliopisto, 62 ja alaviite.

23. Hans Gillinstam (1952) *Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden. Släkthistoriska studier*, Stockholm: Ivar Hæggströms boktryckeri Ab, 727–728; Carpelan (1954) 356; Heikki Ylikangas (1977) *Nuijasota*, Helsinki: Otava, 63. Ebban äiti oli Kustaa Vaasan toisen puolison, Margareta Lejonhufvudin sisar, ja Ebban vanhempi sisar Katarina Stenbock oli Kustaa Vaasan kolmas puoliso.

24. Kaarlo Blomstedt (1921) *Henrik Klauunpoika Horn*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 412; Blomstedt (1929) 66–67.

25. Jully Ramsay (1909) *Frälsesläkter i Finland intill stora ofreden*, Helsingfors: Förlagsaktiebolaget Söderström & c:o, 182–184; Blomstedt (1929) 467; Carpelan 1954, 354–367.

26. Jussi Nuorteva (1997) *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian perustamista 1640*, *Bibliotheca Historica 27 / Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia* 177, Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, 333.

27. Klaus Hermansson Flemingin teos 'Res in Fennia qvi mutarint et variarint...', lähdejulkaisussa E. Grönblad (toim.) (1856) *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd i slutet af 16de och början af 17de århundradet*, Andra Flocken, Första Häftet, Helsingfors: J. Simelii Arfwingar, (1856) 39–40, 46–49, 53, suomennos: Tauno Vuori (1946) 'Klaus Hermaninpoika Fleming ja hänen kirjasensa Res in Finnia', teoksessa Arvo Viljanti (toim.) *Varsinais-Suomen Maakuntakirja* 9, Turku: Varsinais-Suomen Maakuntaliitto, 136–137, 146–148, 154 ja passim; edelleen Grönblad (1856) 5, 13 ja passim; Blomstedt (1929) 91, 92, 471–473, 488–491; Einar W. Juvelius [Juva] (toim.) (1933) 'Protocollo pro anno -99' sekä selitysosa 'Suomessa keväällä ja kesällä 1599', teoksessa *Historiallisia tutkielmia, Turun historiallisen yhdistyksen julkaisuja* IV, Turku: Turun historiallinen yhdistys, 16, 117–118; Ylikangas

hyvässä kuin pahassakin. Yhteydet Horneihin näet vaikeuttivat Klausin ja Larsin ennestäänkin ristiriitaista suhdetta marski Klaus Eriksson Flemingiin. Vihamielisyyksiä oli mahdotonta sovittaa sen jälkeen, kun marski oli toiminut syyttäjänä oikeudenkäynnissä Karl, Göran ja Arvid Henriks-son Hornia vastaan.²⁸

1500-luvun lopun poliittisissa ja sotilaallisissa taisteluissa veljekset Klaus ja Lars jou- tuivat pahaan välikäteen, sillä langoista var- sinkin Karl Henriksson tuki Kaarle-herttuaa, Arvid Stålarin taas pysyi pitkään kuningas Sigismundin puolella. Ristiriidoista huoli- matta langot pysyivät ainakin kirjeissään ”rakkaina veljinä”, ja he pyrkivät vuoroin puhdistamaan toistensa mainetta kuninkaan ja herttuan silmissä. Klaus ja Lars Fleming sekä lanko Göran selittelivät Arvidille toi- mintaansa Kaarle-herttuan valtuuttamina päällikköinä.²⁹ Arvid puolestaan kirjoitti lan- golleen pohtien, voisiko kunniallinenkin mies luopua uskollisuudenvälästä kunin- kaalle ja siirtyä herttuan puolelle, jos tämä paremmin puolusti alaistensa oikeuksia ja uskontoa.³⁰ Vaikeissa ja arvaamattomissa poliittisissa tilanteissa perhepiirin jäseniltä haettiin luotettavaa tietoa ja tukea.

Aatelisrouvien asema suhde- verkostoissa

Aatelisten rouvien rooli on asiakirjoissa ta- vallaan keskeinen ja silti sangen marginaa- linen. Toisaalta omaisuutta siirtyi ja liitto- laisuussuhteita lujitettiin nimenomaan nais- ten kautta. On kuvaavaa, että vuonna 1534 Kustaa Vaasa kehotti Erik Flemingiä hake- maan liittolaista Preussin herttua Albrektis- ta, ”jolla on sängyssään herttua Kristianin sisar [Dorothea, Tanskan Kristian III:n sisar]”³¹. Mutta vaikka naisia pyydettiin välit- tämään tietoja tai vaikuttamaan perheenjä- seniinsä, heidän roolinsa jää usein viitteel- liseksi. Tämä korostaa yhteismitattomuutta, joka vallitsi miesten julkisen ja naisten mah- dollisen epävirallisen vallan välillä.³²

Julkista statusta ja valtaa tuovat resurssit olivat lähtökohtaisesti miesten hallussa, ja niihin liittyvät lähteet keskittyvät miesten väliseen vuorovaikutukseen – jopa asiakir- joissa, jotka koskevat vaimon sukulaisia tai

hänen omaisuuttaan.³³ Kun Stenbockien si- sarukset sopivat perinnönjaosta, osapuole- na mainittiin Ebban sijasta tämän laillinen edusmies, Klaus Fleming, Viikin vapaaher- ra ja amiraali.³⁴ Vaikka Ebba Stenbock tai hänen aikalaisnaisensa eivät missään nimes- sä olleet vain viitteellisesti olemassa, on ai- kakauden ymmärtämiseksi olennaista tode- ta, että nainen ja hänen omaisuutensa mää- riteltiin sen miehen kautta, jonka hallitse- maan perheyhteisöön hän kuului.³⁵ Ebba Gustafsdotter Stenbock esiintyi asiakirjois- sa ”Klaus Flemingin vaimona”, myöhemmin ”leskenä”, ja usein kirjoittajalle riitti pelkkä omistusmuoto ”Claes Flämminghs”. Retori- sesti kuvaava on myös poleeminen asiakir- ja, joka puhuu Ebbasta ”Kreivi Erikin Täti- nä”.

Tämä määrittely kuvastaa sitä, että nai- selle avioliiton merkitys oli siinä asemassa,

(1977) 61–62. Sotilaallisten tehtävien keskeisyydestä Kaj Mikander (1956) ’Claes Hermansson Fleming’, *Historiska och Litteraturhistoriska studier* 31–32, Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 6; Lappalainen (2001) 33, 35.

28. Veljeksiä syytettiin maanpetoksesta, koska he oli- vat tehneet huomattavan myönnytyksen rauhanneuvotteluissa. Klaus Hermansson Fleming katsoi lanko- jen ajatelleen sotilaiden heikkoa tilaa. Grönblad (1856) 34–35 / Vuori (1946) 131–132.

29. Grönblad (1856) 19–30, 47–51 / Vuori (1946) 147–152; Blomstedt (1929) 90–91, 490–491; Ylikangas (1977) 59–62.

30. Arvid Stålarmin kirjeet Klaus Hermansson Flemingille 16.10.1597 ja 6.11.1597, *Strödda historiska bandlingar* vol. 18, SRA; Grönblad (1856) 19–30, 47–51 / Vuori (1946) 147–152; Blomstedt (1929) 90–91, 490–491.

31. Sv. Cedergreen Bech (toim.) (1980, tredje udgave) *Dansk biografisk lexikon* IV (Dons-Frijs), København: Gyldendalske Boghandel, 19.

32. Duby, Georges & Perrot, Michel (toim.) (1994) *From Ancient Goddesses to Christian Saints. A History of Women* I, Harvard: Harvard University Press, xx; Marianne Liljeström (1996) ’Sukupuolijärjestelmä’, teok- sessa Anu Korhonen & Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 124–125.

33. Pylkkänen (1990) 335; Karlsson Sjögren (1998) 40.

34. Sam[uel] S. Loenbom (toim.) (1767) *Historiska märkvärdigheter till upplysning af Svenska häfder* 2, Stockholm: Kongl. Finska Boktryckeriet, 121–123. Vastaavista sopimuksista Erik Flemingin ja Hebla Sparren sukulaisten välillä esim. Aulis Oja (toim.) (1964) *Eerik Flemingin maakirjat, Lisiä Suomen historiaan* VII, Helsinki: Valtionarkisto, 168.

35. Karlsson Sjögren (1998) 40, 46, 48; Lahtinen (2000) 53–55, 74–76, 85–86. Vrt. Ylikangas (1983b) 33.

1500-luvun lopun valtataistelu kirvoitti värikkäitä kuvauksia Kaarle-herttuan, Klaus Flemingin ja leski Ebba Stenbockin keskinäisistä valtataisteluista. Kuuluisin tarina liittyy rautamarskin ruumiin häpäisyyseen, tässä Helene Schjerfbeckin tulkitsemana. Erään aikalaiskertomuksen mukaan Kaarle-herttua avautti arkun, koska oli kuullut huhuja, että Klaus Fleming eli yhä Puolassa ja että hänen "hautta-arkkuunsa" oli kätkeyty kulta. – Helene Schjerfbeck, Kaarle herttua herjaa Klaus Flemingin ruumista. Pohjanmaan museo, Karl Hedmanin kokoelmat.

jonka hän saavutti miehensä kautta. Aatelisrouvana hän sai hoidettavakseen kartanotalouden,³⁶ johon liittyvien tehtävien hoidosta hänelle yleensä myös esitettiin suurimmat kiitokset.³⁷ Aatelisrouvaa verrattiin kuninkaan vasalliin, joka hallitsi omaa pientä valtakuntaansa suuremmassa valtakunnassa.³⁸ Valtakunta saattoi olla siinäkin mielessä erityisen oma, että suvun miehet antoivat toisinaan jonkin keskeisen kartanon vaimonsa huomenlahjaksi. "Rouva Heblan" huomenlahja oli Suitian kartano, jonka arjesta hän vouteineen huolehti Erik Flemingin pitkien poissaolojen aikana.³⁹

36. Georges Duby (toim.) (1988) *Revelations of the Medieval World, A History of Private Life II*, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 7–8, 13, 70–71. Vrt. Marjo Kaartinen (1999) 'Uusia puhureita uuden ajan alun englantilaisten naisten historian tutkimuksessa', *Agricolan tietosanomat* 1/1999, <http://www.utu.fi/agricola/tietosanomat/>

37. Vrt. Anneli Mäkelä (1989) *Suvusta perheeseen. Satatunnon ja Karjalan naisen asema 1500-luvulla*, *Historiallisia Tutkimuksia* 151, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 68; Pylkkänen (1990) 293, 338.

38. Vrt. Duby (1988) 7–8, 70–71; Pylkkänen (1990) 85–85.

39. Tällaisista huomenlahjuovutuksista saattoi syntyä suvunsisäisiä kiistoja kuten esimerkiksi vuonna 1593, kun Ebban veli Carl Stenbock halusi luovuttaa vaimolleen Toftan kartanon. Samuel] S. Loenbom (toim.) (1767) *Historiska märkvärdigheter till upplys-*

Atelisrouvien rooli avioliitto- ja sukulaisverkostoissa voisikin avartua nimenomaan tämän elämänpiirin lähemmällä tarkastelulla, kuten esimerkiksi Marjo Kaartinen on ehdottanut.⁴⁰ 1500-luvun aineisto on niukkaa ja murto-osa lähteissä esiintyvistä henkilöistä on naisia,⁴¹ mutta järjestelmällisesti etsien tutkija löytää tietoja vierailevista ja suojeluksien otetuista sukulaisista, jotka varttuivat rouvien huostassa Flemingien kartanoilla.⁴² Lasten kasvattaminen oli aatelisrouvalle kunniakas tehtävä, johon nivoutui sekä tunnesiteitä ja perhesuhteiden luomia velvoitteita että valtapyyteitä.⁴³ Jälkimmäisiäkin oli varmasti pelissä vuonna 1551, kun Hebla Siggesdotter tarjoutui matkustamaan hoviin ja huolehtimaan kuninkaan äidittömiksi jääneistä pienistä lapsista.⁴⁴

Miehellä peritty arvovalta

Avioliiton ja aviosäädyn merkitys korostuu myös niissä tapauksissa, joissa aatellisnaiset tavoittelivat näkyvää poliittista asemaa. Näin tekivät lähinnä aatellislesket; miehen kuoltua leskirouva oli sukupolvi- ja valtahierarkiassa seuraava, ainakin siinä tapauksessa, ettei täysikasvuisia poikia ollut. Vaikka puolisoiden kesken vallitsi selvä työnjako,⁴⁵ aviopuolisot olivat jossain määrin selvillä toistensa toimialueista. Erik Flemingin kuoltua Hebla Siggesdotter hallitsi laajoja omistuksia ja joutui myös samanlaisten väärinkäytöstyösten kohteeksi kuin miehensä.⁴⁶

Puolionsa virkoja aatellisnainen ei kuitenkaan perinyt, vaikka jotkut lesket olisivat olleet niistä kiinnostuneita; sen sijaan Kustaa Vaasa edellytti heidänkin kustantavan ratsuväkeä joukkoihinsa.⁴⁷

Muutamaiset naiset koettelivat hyväksyttävän toiminnan rajoja. Erityisen kuuluisa esimerkki tästä on Ebba Gustafsdotter. Miehensä kuoltua hän osallistui Turun linnan puolustukseen, mitä Klaus Hermansson Fleming kuvasi muistelmissaan seuraavasti:

Flemingin leski oli evännyt meiltä sisään-pääsyn [Turun linnaan]. Hän ei näet tahtonut, että hänen aviomiehensä arvovalta katoaisi yhdessä hänen kuolemansa kanssa, vaan tahtoi olla mukana ja johtamassakin neuvottelujä ja hallitusasioita.⁴⁸

Sigismundin kannattajat ylistivät ”Ebba-rouvaa” esimerkillisen ”miehuullisena” ja ”uljaana”,⁴⁹ Klaus Hermansson puolestaan paheksui ”naisvaltikkaa” uutena ja ennenkuulumattomana ilmiönä. Hänen toimintansa oli kuitenkin pikemminkin viimeinen muistutus keskiaikaisen aatelin paikallisesta vallasta.⁵⁰ Leskeyden tuoma arvovalta tarjosi muutamille naisille erilaisia, lyhytaikaisia vaikutusmahdollisuuksia kuin myöhemmin, virka-aatelin aikakaudella. Sukupuolten välinen arvovaltahierarkia oli silti selkeä. Ebban, kuten muidenkin arvovaltaisten leskien

ning af Svenska häfder 2, Stockholm: Kongl. Finska Boktryckeriet, 124–126; Blomstedt (1929) 59; Brenner (1953) 114; Anu Lahtinen (2002b) ’Arkea ja juhlaa Flemingien mailla. 1500-luvun ylimysperheen jokapäiväinen elämä’, teoksessa Terhi Kivistö (toim.) *Arki ja Läbeisyys, Turun Historiallinen Arkisto* 55, Turku: Turun historiallinen yhdistys, 151–156, 160–165.

40. Marjo Kaartinen (2001) ’Äidit ja tyttäret uuden ajan alussa’, teoksessa Anu Lahtinen (toim.) (2001) *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa, Historia mirabilis* 1, Turku: Turun historiallinen yhdistys.

41. Lahtinen (2000) 41.

42. Victor Granlund (toim.) (1875) *Konung Gustaf den förstes registratur* VI, Stockholm: Riksarkivet, 274; *Bi drag till Finlands historia* III, 449; John Roos (toim.) (1958) *livar Flemingin maakirja*, Helsinki: Valtionarkisto, 88, 12–13; Aulikki Ylönen (1969) *Pöytyän, Yläneen ja Oripään historia vuoteen 1865*, Pöytyä/Yläne/Oripää: Pöytyän, Yläneen ja Oripään historiatoimikunta, 349. Vrt. Brenner (1953) 27–28. Teitin mukaan Erik oli ottanut holhokeikseen isättömiä aatellisneitoja – lähinnä omia taloudellisia etujaan tavoitellen. *Jaakko Teitin valitusluettelo*, 27. Neitojen kasvatusta oli kartanon emännän huolena, mutta hänen miehensä hallitsi heidän omaisuuttaan.

43. Blomstedt (1921) 35, joka tosin yleistää, vrt. tätä sivuvaava kritiikki Nuorteva (1997) 331; Kaartinen (2001) 175–176.

44. Joh. Ax. Almquist (toim.) (1905) *Konung Gustaf den förstes registratur* XXIII. Stockholm: Riksarkivet 1905, 82–83.

45. Lahtinen (2000), (2001) ja (2002b) kokonaisuudessaan.

46. *Jaakko Teitin valitusluettelo* 26; *Erik Flemingin maakirjat*, 7–8.

47. Mäkelä (1989) 71–72.

48. Grönblad (1856) 46–47 / suomennos: Vuori (1946) 147.

49. ’Berättelse om Åbos belägring / Sigismundianorum relatio de obsidione...’, *Strödda historiska bandlingar vol 18*, SRA.

50. Esim. Ylikangas (1977) 273–274. Klausin luonnehdinta naisvaltikasta ”uutena” oli osittain retorinen tyylikeino, koska puolustuspuheeksi laadittu muistelma pyrkii korostamaan kirjoittajan uskollisuutta vanhan hyvän ajan arvoille.

toimintamahdollisuuksia määritteli keskeisesti hänen edesmenneen aviomiönsä asema.

Kolikön kääntöpuoli: naimattoman elämä

Menestyksekkäiden avioliittojen kääntöpuolella on tärkeää tarkastella vaatimattomampia liittoja ja varsinkin naimattomiksi jääneitä sukulaisia. Koska tarkkaa syntymävuotta on usein mahdoton selvittää, ei ole aina helppoa päätellä, johtuiko vainajan naimattomuus vain hänen nuorehkosta iästään. Varsinkin aatelismiehet mutta myös yllättävän monet naiset menivät kuitenkin naimisiin vasta kahdennenkymmenennen viidennen ikävuoden paikkeilla tai paljon sen jälkeen. Arvid Stålarin läheni avioitukseensa kolme-, Klaus Eriksson Fleming neljäkymmentä.⁵¹

Ennen avioliittoa aatelismiehet elivät hyvinkin vakinaisissa parisuhteissa alemman aatelin tai porvarissäädyn naisten kanssa. Osa syntyneistä aviottomista lapsista pääsi perhepiiriin suojelukseen, palvelijoiden ja uskottujen henkilöiden asemaan. Klaus Eriksson Flemingin aviottomista lapsista Gottskalk sai aatelisarvon ja Karl opiskeli ulkomailla; Olof ja Philippa saivat lailliselta pojalta Johan Flemingiltä kiitokset uskollisesta tuestaan ja *palveluksestaan* – ilmaisu, joka kuvastanee aviottomien lasten asemaa perheen hierarkiassa. Johan toivoi, että Olof voisi hänen kuoltuaan periä suvun nimen ja vaakunan. Kaarle-herttua kuitenkin piti huolen siitä, että niin Johan kuin Olofkin teloitettiin Turun torilla vuonna 1599.⁵²

Avioitumista saattoi viivyttää heikko taloudellinen tilanne, hidas virkauran kehitys tai päinvastoin uppoutuminen virka- tai sotilasuraan, kivullosuus, sopivien puolisoitten puute ja vanhempien tai naittajan vastustus – tai kihlauksen päättyminen toisen kuolemaan.⁵³ Muuan aatelismies selitti avoimesti, kun arkkipiispa nuhteli häntä synnillisestä yhteiselämästä, että hän menee kyllä naimisiin, kunhan Luoja suo tilaisuuden hyvään avioliittoon.⁵⁴

Tällaista tilaisuutta odotti ehkä myös Erik ja Ivar Flemingin veli Joakim, joka kuoli nelissäkymmenissä, ehtimättä solmia avio-

liittoa.⁵⁵ Sen sijaan siskot Valborg ja Margareta oli jo elinaikanaan suljettu avioliittojen ja perimyksen ulkopuolelle, mitä osoittaa se, että perheen omaisuus oli jaettu veljien kesken jo sisarten eläessä. Huomiota kiinnittääkin se, että Flemingien vanhemmassa sukuhaarassa sisaret jäivät 1500-luvulla naimattomiksi, ja omaisuus keskittyi veljien haltuun.⁵⁶

Naimattoman naisen asema erosi miehen asemasta, sillä iästään huolimatta nainen oli juridisesti edelleen holhouksenalainen. Esiaviolliset suhteet eivät tulleet kysymykseen, ja kosijan oli saatava myös naittajan suostumus. Naimattomiksi jääneiden Flemingien sukupiiriin sisaret olivat menettäneet isänsä suhteellisen nuorina, jolloin naittajavalta oli siirtynyt veljille. On mahdollista, että Erik ja Ivar vaikuttivat sisartensa avioitumiseen tai naimattomuuteen; heidän näkökulmastaan sisarten avioliitot olisivat johtaneet maaomaisuuden sirpaloitumiseen, ja tarpeeksi riitaa syntyi jo veljesten keskinäisestä perinnönjaosta.⁵⁷

Siskoksista ainakin Valborg eli nunnana ja abbedissana Naantalın luostarissa. Periaatteessa luostariin menijältä edellytettiin uskonnollista vakaumusta, mutta käytännössä perheenjäsenet saattoivat vaikuttaa ratkaisevasti luostarilupauksen antamiseen, ja

51. Carpelan (1954) 356–360.

52. Loenbom (1768), 60; Ramsay (1909), 119, 227; Renvall (1939) 284–285; Carpelan (1954) 358; Ylikangas (1977) 286–288; Nuorteva (1997) 338; Vrt. Carl Magnus Stenbock (toim.) (1912) 'Erik XIV:s almanacks-anteckningar. Hans dagböcker, ritningar och musiknoter', *Skrifter utgifna af personhistoriska samfundet 6 / Personhistorisk tidskrift 14*, Stockholm: Kungliga boktryckeriet P.A. Norstedt & söner, 130–131; C. J. Gardberg (1986) *Turun linnan kolme Katariinaa*, Helsinki: Otava, 29–32, 158; Palola (1997) 106.

53. Vrt. Stenbock (1916) II; Carpelan (1954) 358; Anneli Mäkelä-Alitalo (2000), 'Fleming, Filippa', *Suomen kansallisbiografia*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, <http://www.kansallisbiografia.fi/>

54. Otto Holmström (toim.) (1901) *Ärkebiskop Abraham Mäkelä-Alitalo*, *Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen IV:1*, Uppsala: Wretmans tryckeri, 62. Tähän aiheeseen ja ylimalkaan artikkelin tematiikkaan liittyvistä kommentteista erityiskiitokset OTL Mia Korpiolalle.

55. Carpelan (1954) 356. Vrt. Lahtinen (2001) 132, viite 46.

56. Lahtinen (2001) 114–117.

57. Lahtinen (2001) 116.

perusteet olivat usein taloudelliset: luostarilupaus sulki nunnan tai munkin perinnön- jaon ulkopuolelle. Aatelisto puolusti luostareita nimenomaan sillä perusteella, että niihin voitiin sijoittaa aatelisneidot, jotka myötäjäisten rajoittamiseksi muuten naitetaisiin talonpojille. Perheenjäsenen luovuttaminen ”taivaalliseen avioliittoon” oli myös otollista sen henkilön sielun autuudelle, joka luovutti proventtimaksun nunnan tai munkin elättämiseksi.⁵⁸

Aateliset odottivat lojaalisuutta kirkon tehtävissä työskenteleviltä sukulaisiltaan, ja heidän kauttaan tavoiteltiin vaikutusvaltaa kirkollisiin instituutioihin. Abbedissana Valborg järjestelikin erinäisiä maaomaisuudensiirtoja yhteistyössä veljiensä kanssa, mutta joutui vaikeuksiin, kun veljet kannattivat uskonpuhdistusta ja luostarin omaisuuden peruuttamista.⁵⁹ Luostarin aseman heikettessä Valborg lähti Naantalista ja vietti vanhuudenpäivänsä Erik-veljen luona. Muistio, joka käsittelee Erikin ja Ivarin riitoja naimattomien sisarten elatuksesta, muistuttaa siitä, että reformaatio poisti yhden rajoitetun mutta arvostetun maallisen avioelämän vaihtoehdon.⁶⁰ Ehkä juuri luostarivaihtoehdon puuttuessa Erikin jälkeläisten kesken kehittyi erityisen selkeitä, naisten avioliittotoivoisiin liittyviä jännitteitä.

Ristiriitaiset edut – naittaja avioliiton esteenä

Filippa Eriksdotter Fleming kuoli pitkälliseen sairauteen vuonna 1578, yli kolmikymmenvuotiaana. Hän oli ollut kihloissa Laukon Knut Jönssonin kanssa, mutta veli Klaus Eriksson Fleming oli asettunut avioliiton esteeksi, ottanut haltuunsa sisarensa omaisuutta ja jättänyt tämän yksin sairauksineen ja vaikeuksineen.⁶¹ Vastatoimenpiteenä Filippa turvautui keinoon, jolla aikalaish naiset toisinaan hakivat oikeutta. Kuolinvuoteellaan hän testamenttasi maaomaisuutensa kuninkaalle sekä orvolle veljentyttärelleen ja suojatilleen, Anna Joakimsdotterille. Klausin vastustuksesta huolimatta tämä ”laiton testamentti” myös toteutui.⁶²

Klaus Fleming oli myös Annan naittaja, ja kun tämä puolestaan kolmikymmenvuotiaana kihlautui Hieronymus von Birckholt-

zin kanssa, seurasi vuosikausia kestänyt kiista. Marski oli ilmeisesti aluksi hyväksynyt liiton, mutta kun hänen ja sulhasen välille syntyi henkilökohtaisia ristiriitoja, hän alkoi pitkittää häiden täytöntönpanoa. Tapaus laajeni poliittiseksi arvovaltakiistaksi, kun Klausin vastustaja Kaarle-herttua vaati häitä järjestettäväksi mahdollisimman pian. Hän takasi vaaditut tuhansien taalereiden huomenlahjat ja pyysi myös marskin kälyä, leskikuningatar Katarina Gustafsdotteria (Stenbock) vaikuttamaan naittajaan.⁶³

Herttuan tuki mahdollisesti vain pahensi asiaa, sillä Klaus Fleming kävi entistä kielteisemmäksi. Tässä vaiheessa Anna oli jo raskaana. Tämä ei ollut sinänsä suuri ongelma, koska kihlauksen aikana siitetyt lapset katsottiin aviolapsiksi, mutta kihlauksen purkaminen olisi saattanut hänet vaikeaan asemaan. Kihlapari oli ehkä toivonut, että raskaus pakottaisi naittajan antamaan lopul-

58. Ruotsin historiassa tunnetaan yksi erityisen kuluu- luisa tapaus, jossa alaikäinen poika oli sijoitettu luostariin ilmeisesti sekä säästösystistä että siksi, että vanhemmat toivoivat lapsensa kirkollisen uran olevan otollisen sielujensa autuudelle. K. G. Leinberg (1890) *De finska klostrens historia, Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland* XIV, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 278; Marie-Louise Nordmark (1942) 'Nanne Kärling, munk och frälsman', *Kyrkohistorisk årsskrift* 1942, Stockholm: Svenska kyrkohistoriska föreningen, 134–143; Klockars (1979) 44–45, 67 ja kokonaisuudessaan; Anu Lahtinen (2002c) (toim.), *Karanneen munkin tarina, Agricolan Tietosanommat* 4/2002, <http://www.utu.fi/agricola/tietosanommat/numero2-02/> kokonaisuudessaan.

59. *Jaakko Teitin valitusluettelo*, 25, 102, 162, 187 ja passim. Vrt. Kauko Pirinen (1991) *Suomen kirkon historia 1, Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika*, Porvoo: WSOY, 100–101; Palola (1997) 108–109; Lahtinen (2002b) 116–120, 125–127.

60. *Eerik Flemingin maakirjat*, 147–149; Blomstedt (1929) 64; Klockars (1979) 181–182; Lahtinen (2001) 125–129.

61. Mäkelä-Alitalo (2000).

62. Klaus sai kuitenkin myöhemmin osan maaomaisuudesta takaisin. Ylönen (1969) 349–360; Mäkelä-Alitalo (2000). Vrt. Nimetön valituskirje Erik Joakimsson Flemingiä vastaan (v. 1548), *Enskildas ansöknings och suppliker till kungl. maj:tt 1500–1718* vol. 20, SRA; Klockars (1979) 186.

63. *Hertig Karls registratur* 14.6.1594, 8.7.1594, 24.3.1595, 31.3.1595, 1.4.1595, 19.8.1595, 24.8.1595, 9.8.1597, 19.10.1597, 21.11.1599, SRA; Ramsay (1909), 26; Ylönen (1969) 358–360. Kaarle-herttua oli aikaisemmin auttanut Malin Sturea ja Klaus Flemingin lankoa Erikiä näiden avioliittohankkeessa. Stenbock (1916) XI–XII.

linen siunauksensa liitolle. Marski uhkasi kuitenkin perua koko hankkeen, ja kun Hieronymus tuli Suomeen selvittämään asiaa, Klaus vangitutti hänet Yläneen kartanoon.⁶⁴ Naittajan vastahakoisuuteen vaikutti sekin, että Annan maaomaisuus oli avioliiton kautta lopullisesti siirtymässä sedän ulottumattomiin. Kun Klaus Fleming kuoli vuonna 1597 ja avioliitto lopulta solmittiin, todettiin, että Klaus Fleming oli puolisoineen pitänyt Annan isänperinnön ja siitä saadut tulot, samaan tapaan kuin hän oli ottanut Filippin vuokratuloja itselleen.⁶⁵

Kaikessa äärimmäisyydessään tapaus kuvaa niitä taloudellisia, poliittisia ja perhesuhteiden sisäisiä valtasuhteita ja intressejä, joita aateliston avioliittoihin liittyi. Halutessaan mahtava ylimys saattoi naittajavalallaan ohittaa niin asianosaisten kuin ylimmän hallinnonkin toiveet, ja poliittiset arvovaltakysymykset sekoittuivat perhesuhteisiin hyvinkin dramaattisilla tavoilla.

Avioliitot, omaisuus ja vaikutusvalta

Myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa aateliston avioliittoa sävyttivät omaisuudenhallinnan, liittolaisuuden ja vallankäytön elementit. Ne liittivät perheitä ja sukuja yhteen, mutta aiheuttivat myös vaikeita lojallisuus- ja eturistiriitoja. Fleming-suvun avioliitot antavat vihjeitä taloudellisesti onnistuneista avioitumismenettelyistä, joissa on tietoisesti avioliittostrategioiden piirteitä. Kääntöpuolena on syytä pitää mielessä ne perheenjäsenet, jotka jäivät kokonaan naimattomiksi, sillä heidän kohtalonsa olivat

edellytyksenä toisten suurille myötäjaisille ja perintöosuuksille.

Naisten ja miesten juridinen asema oli erilainen ja se määritteli myös heidän asemansa avioliitossa. Miehelle onnistunut avioliitto saattoi merkitä keskeistä yhteiskunnallista nousua, mutta hänen asemansa ei yhtä ratkaisevasti riippunut aviosäädystä ja puolison asemasta kuin naisen. Tämän vahvistavat myös Flemingien sukupiiristä kertovat tiedot, olivatpa tarkasteltavana sitten kartanonrouvat, heidän naimattomat kälynsä tai leskeytyneet miniänsä.

On vaikea sanoa, miten aktiivisesti vanhemmat tai naittajat suunnittelivat holhokkiensa avioliittoja, mutta ainakin ristiriitailanteissa perhesuhteiden hierarkkisuus korostui. Karttuva ikä ei vapauttanut naimatonta naista naittajan määräysvallasta, vaikka hallitsijan tuki antoi aatelistaiselle tiettyjä mahdollisuuksia käydä vastarintaan. Naimisiin päästyään Anna Fleming saattoi lainsäätäjien sanojen mukaisesti tuntea olevansa *per matrimonium emancipata*,⁶⁶ avioliiton kautta vapautunut holhouksenalaisuudesta – ainakin oman talouden piiriin, jossa hänelle lain mukaan kuului puoli vuodetta, lukot ja avaimet. ■

64. Kaarle-herttua kirjeessään Katariinalle, että kihlatujen välinen "lägersmål" oli erityisesti suututtanut Klausia. Poika Hieronymus Birckholtz syntyi vuonna 1595, vanhempien avioliitto solmittiin vasta vuonna 1597. *Hertig Karls registratur*, 24.3.1595, 31.3.1595, 1.4.1595, 19.8.1595, 24.8.1595, 9.8.1597, 19.10.1597, 21.11.1599, SRA; Ramsay 1901, 26; Ylönen (1969) 358–360. 65. Ylönen (1969) 358–360.

66. Karlsson Sjögren (1998) 62, 64.